

Frank Tibor

Angol–amerikai történeti kifejezések*

Abstract

This paper surveys the nature and change of British and American legal, historical and political terms, primarily in the field of British and American law, the British Parliament, the U.S. Congress, the British royal tradition, the U.S. presidency, the British aristocracy, as well as the development of those terms and names in the English-speaking tradition. A brief overview is added on impeachment in the United States.

The paper also addresses some of the problems of translating British and American historical texts into Hungarian and the other way around. Translating historical texts, particularly primary sources, is made especially difficult by the differences between the histories of the two nations or indeed of any two nations. National histories are certainly not identical and not even necessarily comparable: they should correspond not only in linguistic but also in historical terms. The choice of the right expression, word or term should be preceded by a meticulous analysis of their meaning, semantic field, and role in both national languages and histories.

Keywords: case law, statute law, Houses of Parliament, Congress, aristocracy

1 A jelentés alakulása

A jelentés alakulását az alábbiakban nem a nyelvészetben megszokott értelemben használjuk, nem a jelentéskör tágulásáról beszélünk. Az itt következő példák elsősorban a sajátosan brit és részben amerikai névváltozási és intézményelnevezési szokásokat és azok történelmi okait írják le. Nem arról van szó tehát, hogy egy nyelvi jel jelentése az évszázadok során mivé alakult, hanem hogy miként és milyen történelmi okok miatt változtak meg nevek, címek, rangok.

A brit történelem szókincse, számos kifejezése kettős hagyományból, duális fogalomrendszerből építkezik: angolszász és latin hagyományra épül. A brit törvényhozás és törvénykezés legősibb rétege az esetjog (*caselaw*), melynek gyökerei I. Richárd trónra lépéséhez (1189) kapcsolódnak. A bírászkodás mindenkor az előző hasonló esetekhez kapcsolódik, *precedens* elvű, azaz a *ratio decidendi* az irányadó, a bírászkodás alapja a korábban hozott hasonló döntés. A rendszer tehát a *precedensekre* épül, a döntéseket bírók hozzák. Ezt az elvet később amerikai jogtudósok, így Eugene Wambaugh (1856–1940) és Arthur Lehman Goodhart (1891–1978) finomították, jó példaként a brit és az amerikai jog fejlődésének összekapcsolódására. Goodhart

---

* E dolgozat első változatban az MTA Modern Filológiai Társaság 2019. és 2020. évi konferenciaköteteiben jelent meg, két részletben.

érvelésének egyik maradandó sarokköve az *obiter dictum*, amely egy olyan tényre épülő következtetés, amelynek létezését nem a bíróság állapította meg.

A brit jog másik nagy hagyománya a statútum, a *statute law*, amely igen sok esetben a közjog helyébe lépett. Tételeit a parlament szentesíti. Ez a jog fölötté áll az esetjognak, annál magasabb rendű jogforrás.

A joganyag írásbeli lenyomatait a *Public Record Office*-ban őrzik. Nagy-Britanniában a legmagasabb bírói fórum a Lordok Háza (*House of Lords*), az Egyesült Államokban a Legfelsőbb Bíróság (*Supreme Court*), Európában az Európai Bíróság (*European Court of Justice*).

A brit hatás Amerikára az alkotmány tekintetében nem érvényesült. Amíg ugyanis Nagy-Britanniában nincs és lényegében nem is volt írott alkotmány, az Egyesült Államokban a világ talán legrégebbi írott és 1787 óta folyamatosan hatályban lévő alkotmánya szervezi a jogéletert. A brit alkotmány nem írásos, ámbar számos írás és írott munka képezi anyagát, így például az eddigi törvények és a bármikor működött jogtudósok értekezései.

A brit királyi ház

A mai brit királyi ház eredete részint a középkori angol királyokhoz nyúlik vissza, a jelenlegi uralkodó család azonban valójában német eredetű, s a szász-coburg-gotha német hercegi családból ered. A család neve azonban ma már Windsor, miután az I. világháború alatt, 1917-ben az ellenséges Németországra való tekintettel erre cserélték Viktória királynő férjétől, Albert német hercegtől eredő nevüket (Szász-Coburg-Gotha), s a család így máig is a Londonhoz közeli kastélyából eredő Windsor nevet használja. Nemcsak ezt a nevet változtatták meg, de például a Battenberg hercegi ág is ötletes módon Mountbattenre forgatta meg a nevét. A királynő és Fülöp herceg rokona, Viktória királynő dédunokája, India egykori alkirálya, Lord Louis Mountbatten 1947-ben a 1st Earl Mountbatten of Burma címet kapta.

A brit uralkodóház (amely az ugyancsak német hannoveri dinasztiát követte) egyes tagjai eltérő címeket és rangokat viselnek:

- A király(nő) legidősebb fia köztudottan a *Prince of Wales* (a 'Walesi Herceg'), aki azonban nem ezzel a címmel született, hanem egy beavatási szertartással kapta ezt meg 1969-ben, a Wales-i Caernarfon Castle-ban. A cím nem örökletes.
- A királynő férje a nemrég elhunyt Fülöp herceg volt, eredetileg dán és görög királyi herceg, az angol királyi családban a *H.R.H. The Prince Philip, Duke of Edinburgh* (az 'Edinburghi Herceg') címet viselte.
- A királynő és az edinburghi herceg legidősebb unokája, Vilmos herceg és annak neje, a *Duke and Duchess of Cambridge*, öccse Henrik (Harry) herceg és annak felesége, Rachel Meghan Markle amerikai színésznő, a *Duke and Duchess of Sussex*.
- A jelenlegi Walesi Herceg első felesége, a trónörökös gyermekeinek anyja a *Diana, Princess of Wales* címet viselte, a herceg második, jelenlegi felesége (első férje révén eredetileg Camilla Parker-Bowles) a *Duchess of Cornwall* címet használja a neki egyébként járó walesi hercegné cím helyett, melyet Dianára való tekintettel nem visel.

Frank Tibor:
Angol–amerikai történeti kifejezések
Argumentum 17 (2021), 696-705
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/35

- Az 1936-ban, az ún. *abdication crisis* ('lemondási válság') során lemondott VIII. Edward király a *Duke of Windsor* címet kapta, felesége a *Duchess of Windsor* néven szerepelt. Az exkirály és neje a náci Németországgal folytatott kacérkodásuk miatt, kényszerűen, már-már száműzetés gyanánt a Bahamák kormányzójaként töltött világháborús esztendőkből, majd hosszú francia emigrációjukban mindvégig a *Duke and Duchess of Windsor* nevet használták.

Érdeemes itt megjegyezni, hogy az angol nyelvű országokban a német neveket az I. világháborúban sorra angolosították, így például az Egyesült Államokban a *Sauerkraut* ('savanyúkáposzta') *liberty cabbage*-re ('szabadságkáposzta'), a *hamburger* pedig *liberty sandwich*-re ('szabadságszendvics') változott. Később a *French fries*-ből ('hasábburgonya', eredetileg németül *Rohscheiben*, innen a magyarnak tekintett rósejbní szó) *freedom fries* ('szabadságburgonya'), a *French toast*-ból ('tojásba mártott édes piritós') *freedom toast* lett egy franciaellenes hullámban.

Arisztokrata névhasználat

Sajátosan brit átalakuláson megy át századok óta az angol, illetve a brit arisztokrácia névhasználat. Ez magában is nagy tudomány, itt csak néhány példát említhetek. A legidősebb fiú (*eldest son*) esetében a családi név helyére az arisztokrata ranggal elnyert név lép, így

- a Churchillek elsőszülöttei esetében a Marlborough hercegi név, melyet John Churchill (1650–1722), a spanyol örökösödési háború legendás angol hadvezére kapott először. Sir Winston Spencer Churchill, a II. világháború brit miniszterelnöke ebből a családból származott, de nem a hercegi ágon;
- Thomas Stanleyből, Sir John Stanley dédunokájából lett az első Derby grófja (1435–1504);
- John Wodehouse (1846–1866 között Wodehouse harmadik bárója) kapta meg elsőként a Kimberley grófja címet (1826–1902);
- George William Frederick Villiersből lett Clarendon negyedik grófja (1800–1870), a sokszoros brit külügyminiszter;
- Algernon (később Sir Algernon, 1887–1895) Borthwickből lett az első Glenesk báró (1830–1908);
- a II. világháború előtti brit külügyminiszter, a 3rd Viscount (1944-től 1st Earl of) Halifax neve eredetileg (The Rt. Hon.) Edward Frederick Lindley Wood volt, amikor azonban indiai alkirály lett, a The Lord Irwin nevet kapta. A Halifax nevet apja halálakor örökölte meg. Összesen 11 esetben (!) váltott címet-nevet;
- a Gascoyne-Cecil családból származott a Marquess of Salisbury (a harmadik márki brit miniszterelnök lett), akinek elsőszülött fia a Viscount Cranbourne, harmadszülött (tehát nem rangörökös) fia Lord Robert Cecil.

A nevek viselésének fontos jelentése, üzenete van, a névváltozás az új névvel együtt járó arisztokráta rangemelkedéssel (→ baron → viscount → earl → marquess [= marquis] → duke), esetenként funkcióváltozással jár.

A parlament két háza

A brit politikai élet központi intézménye a parlament, azaz annak két háza, a *Houses of Parliament*, amelyek hagyományosan, a 16. század közepe óta a Westminster palotában ülészenek. E két ház közül az „alsóház” a képviselők háza, a „felsőház” a Lordok Háza. A törvényjavaslatok, a *billek* a képviselőházból három olvasat és két másik eljárási szakasz nyomán kerülhetnek át a Lordok Házába. A parlament által hozott törvények ötféle vizsgálati szakaszon mennek keresztül. Az első olvasat (*first reading*) a készülő törvény egyszerű bemutatása, az ezt követő második olvasat (*second reading*) a törvény szövegének érdemi tárgyalása, ezt követi a bizottsági szakasz (a szöveg részletes tárgyalása egy illetékes bizottságban), a jelentéstételi szakaszban a javított szöveg visszakerül a Ház nyilvánossága elé, ahol a harmadik olvasat, a *third reading*, a törvény végleges képviselőházi elfogadása zárja le a folyamatot. A Lordok Háza is három olvasatban tárgyalja a törvényjavaslatokat, így válnak azok végül – a király(nő) jóváhagyásával – törvénnyé, *actté*. Az évszázadok során számos kifejezés alakult ki a brit (és az amerikai, a kanadai, az indiai és más, brit eredetű) parlamenti munka szereplőinek és fordulatainak megjelölésére. Az *Acts of Parliament*et a törvényhozási folyamat végén *statutes*nek (statútumoknak) nevezik. A képviselőház elnöke a *Speaker*; a Ház fegyelme a *whipek* ügyelnek, akik a politikai pártokat képviselik. A Ház tagjai teljes szabadságot élveznek akár a Ház, akár a bizottságok nyilvánossága előtt. Az ebben való akadályozást *breach of privilege*-nek nevezik, a határozatképesség angol–latin neve a *quorum*.

A Lordok Háza tagjait *peer*nek nevezik, ezek történeti rendszer szerint öt csoportba oszlanak:

- Anglia *peer*jei, akik a Skóciával való 1707-es unió előtt kapták rangjukat;
- a skót *peere*k, ugyancsak az unió előttről hozott rangjukkal;
- Nagy-Britannia *peer*jei, az unió után szerzett címeikkel;
- az írországi *peere*k; s végül
- az Egyesült Királyság *peer*jei.

Az angol, brit és UK *peere*k helyet kapnak a Lordok Házában, ahol szavazati joguk van, a többiek csak képviselőik révén kapnak jogokat. A Lordok Háza részben a törvényhozás, részben az igazságszolgáltatás legmagasabb intézménye és színtere.

Az amerikai Kongresszus lényegében hasonló módon vitatja meg és véglegesíti a törvény-szövegeket: itt a Kongresszus mindkét házában három-három olvasatban tárgyalják a beterveztett javaslatokat.

A parlamenti munka az angolszász politikai kultúra középpontja, szókinccse átláthatóvá teszi az angol–amerikai alkotmányos élet és gondolkodás egész mechanizmusát és fogalomtárát.

Impeachmentkísérlet Amerikában

A jelenlegi amerikai helyzetben a belpolitika legfontosabb fordulata volt az *impeachmentre* tett kísérlet, azaz a volt elnök, Donald J. Trump jövőbeni hivatalviselési lehetőségeitől való megfosztására irányuló eljárás. Ez a folyamat egész sor politikai kifejezést iktatott újra a közbeszédbe és a média szótárába, köztük számos olyat, amelyet már évtizedek óta (Nixon és Clinton elnök teljes *impeachmenttel* fenyegető, de végül eredménytelen vád alá helyezése óta) nem hallottunk. A nemrég lefolyt előkészületi szakaszt *impeachment inquiry*nek hívják, ennek menetrendje a *public hearings* sorozata, végkifejlete az *articles of impeachment*, ezzel kapcsolatosan tartanak a Kongresszusban *impeachment hearingeket* (*impeachment* meghallgatásokat), majd *impeachment trial*t (*impeachment* per). Az elnök által elkövetett, bizonyítható bűnre egy *whistleblower* (vészharangkongató) hívja fel a figyelmet, kormányzati tisztségviselők vád alá helyezését *charges against a civil officer of government* (vádak a kormányzat egy hivatalviselője ellen) indítja, az elnök által elkövetett *gross abuse of power* (a hatalommal való súlyos visszaélés) végül is *disqualification from holding office*-hoz (a hivatalviselés visszavonásához) vezethet, amit az elnök az *obstruction of justice* (az igazságszolgáltatás akadályozása) révén próbálhat megakadályozni. A volt elnök is reménykedhetett a *due process rights*, az ártatlanság vélelmében, jogainak tiszteletben tartásában.

2 Történelmi szövegek fordítási problémái

Nagyon hiányzik a brit és az amerikai történelem alapvető forrásainak magyar nyelvű, szükségképpen többkötetes, lehetőleg kritikai kiadása, s még ennél is nagyobb hiány a magyar történelmi források gyűjteményes, ugyancsak kritikai kiadása angolul. Ez utóbbi nélkül a magyar történelem, illetve a hazai történetírás eredményeinek beépítése az egyetemes történet roppant folyamába csak igen nagy nehézségekkel végezhető el – ha egyáltalában elvégezhető. Leggyakrabban hiányoznak a magyar állam, a magyar társadalom, a hazai egyházak történetére, történelmünk nagy fordulópontjaira és személyiségeire vonatkozó elsődleges történelmi forrásaink angol nyelven, s szerencsés eset, ha ezek közül valami legalább németül hozzáférhető. Ámbar az angol nyelvű (tehát a nem német) világban – és sajnos egyre inkább nálunk is – német nyelven mind ritkábban olvas és beszél (jól) ma már a nagyközönség, s jószerivel a történész szakemberek derékhada is (nem szólva itt a gótbetűs írásmód olvasásának problémáiról).

A magyar nyelven hozzáférhető brit és amerikai történeti szövegek korpusza éppúgy elmarad a szükségestől és kívánatostól, ahogyan az angolul létező magyar történeti forrásoké. Ez a magyar és az egyetemes történelem közötti átjárást, a világtörténelem megértését magyarul, illetve a magyar történelem megismerését idegen nyelven igen nehezíti, olykor egyenesen lehetetlenné teszi. A történeti szövegek, eredeti, elsődleges források fordításának mindkét irányban komoly nehézségei vannak, amit csak igen gondos forráskutatással, illetve új fordítások készítésével és az esetlegesen meglévő szövegek gondos lektorálásával tudunk legyőzni. Amennyiben a történeti források a mindenkor másik nyelven eredetiben (mint például Kossuth Lajos angol nyelvű beszédei és cikkei) vagy időben közeli fordításban rendelkezésre állnak, ezeket természetesen felhasználhatjuk, de mindenkor gondos lektorálást, jegyzetelést, szükség esetén korrigálást, magyarázatot igényelnek.

Kétszeres fénytörésben

Az angol nyelvű, brit vagy amerikai történeti szövegek fordítása – történjék ez akár magyarra, akár más nyelvre – abba az általánosabb problémába ütközik, amely a más nyelvű kulturális, civilizációs, kultúrföldrajzi helyzetbe történő átültetés során minden körülmények között, mindenféle szöveg kapcsán felmerül. A történeti szöveg fordítása azonban még egy dimenzióval nehezíti a fordító feladatát. A nyelvi olló nemcsak egy irányban: kulturálisan nyílik szét, hanem az időbeli különbségek mentén is. Ugyanaz a jelenség, amely az egyik világban egyfajta jelentéssel bír, egy másik történeti síkon mintegy kétszeres fénytörésben mutatkozik meg. A másik ország, nemzet, etnikum történeti fejlődése ugyanazt a szintet, fokot korábban vagy későbbén érthette el, s ennek megfelelően más lehet a szövegek ottani jelentése. Néhány példa megvilágíthatja ezt a felvetést.

Latin gyökerek

Az angol történelemben a rendi jogokat biztosító alapokmány, a *Magna Carta Libertatum* (1215) és a magyar nemesség jogait, az ugyancsak a rendi szabadságot biztosító *De Bulla Aurea* (Aranybulla, 1222) között sokszor vontak párhuzamot a történeti irodalomban, és felvetették az angol dokumentum befolyásának lehetőségét is a magyarra – elsősorban azon az alapon, hogy mindkét dokumentum alkotmányjellegű jogbiztosítókat rögzített, s hogy keletkezésük között mindössze hét évnyi időbeli különbség volt. Az Aranybulla egyébiránt nagyobb, európai összefüggésekben is rokona az angol dokumentumnak, nem egyszerűen akár annak ihletésére is készült. Témánk szempontjából fontos megjegyezni, hogy mindkét dokumentum latin nyelven íródott, így egybevetésük hitelesen csak az eredeti szövegek alapján történhet, fordításuk az egyes nemzeti nyelvekre csak a latin eredetiből oldható meg, s csak a korszak latinitásának alapos és megbízható ismeretére épülhet. A középkori eredetű szövegek – országonként eltérő hosszúságú ideig – általában latinul íródtak, hiszen ez volt a kora újkorig, Magyarországon egészen 1844 végéig az államélet nyelve, az európai, sőt részben az újvilági *lingua franca*, nem szólva a római katolikus egyházzal, amelynek nyelvhasználatában csak az 1960-as években következett be a „népnyelvűsítés”, azaz a latin nyelv felváltása az egyes nemzeti nyelvekkel. Az egyháztörténeti dokumentumok nemzeti nyelvekre való fordításakor tehát igen gyakran szintén a latin eredetihez kell visszanyúlnunk, és tekintetbe kell vennünk azokat a különbségeket, amelyek az egyes nemzetek latinítása között sokszor egyidejűleg is fennálltak.

A brit és a magyar történeti fejlődés természetesen más nyelvi egyezések és különbségek sorozatát is előállította, hiszen ugyanazokat a fejlődési fokokat a két nemzet sokszor eltérő időpontban és más-más körülmények között érte el. Míg az olyan kifejezéseket, mint a *predestination* ('predestináció'), az *absolutistic* ('abszolút'), a *cathedral* ('katedrális'), a *state* ('státus') a latinból eredtetünk, szemben például a *sovereignty* ('szuverenitás') kifejezéssel, amelyet a franciából származtatunk, vagyis a megfelelő fordítás érdekében alaposan ismernünk kell a nemzeti nyelvekbe azonos értelemben eljutó történelmi kifejezések etimológiáját is. A latin eredet még a korai észak-amerikai fogalmakra is jellemző, elegendő itt a *republic* ('res publica', 'köztársaság'), a *democracy* ('demokrácia'), a *capitol* ('kapitólium'), a *classical antiquity* ('klasszikus antikvitás'), később a *Pax Americana* ('amerikai béke') kifejezésekre utalni, amelyek magyarra vagy bármely más idegen nyelvre történő fordításakor feltétlenül gondolnunk kell a latin eredeti szavakra és azok valamikori jelentésére.

Az utóbbi időben sajnos szokás, sőt divat lett az angol szavak oly módon történő magyarítása, hogy a magyar megfelelő szinte betűre megegyezik az angol eredeti kifejezéssel, s sok-

szor még kísérlet sem történik egy tartalmilag valóban megfelelő magyar kifejezés kikeresésére, esetleg megalkotására. Ez különösen furcsa azokban az esetekben, amikor az angol szó voltaképpen latin eredetű, s a magyar latinitás ismeretében könnyen kikereshető lenne vagy egy magyarországi latin kifejezés, vagy ennek magyar szóval vagy szavakkal megjelölt megfelelője. A fordítók ezekben az esetekben pusztán az idegen szavak érdemi megmunkálás nélküli átültetésére hagyatkoznak, s nem végzik el a valódi fordítási feladatot (*architecture* – ’architektúra’, *abolition* – ’abolíció’, *proclamation* – ’proklamáció’, *administration* – ’adminisztráció’ vagy ’kormányzat’, *productivity* – ’produktivitás’), miközben az angol kifejezéseknek a legtöbb esetben van jól érthető, olykor szép magyar megfelelője is (’építészet’, ’eltörlés’, ’kiáltvány’, ’igazgatás/kormányzat’, ’termelékenység’).

Külön probléma a történeti szövegek szinkrón, illetve diakrón megközelítése. Lehet-e a történelemről jelen időben írni, vagy köt bennünket az a nyilvánvaló tény, hogy írásunk, illetve fordításunk tárgya immár a múlté? Mi a teendő az előadott anyag nyelvi idejének megválasztásakor, ha az eredetiben másként szerepel, mint ahogy arra a célnyelven lehetőség vagy szükség adódik?

A nyelvi átjárás akadályai

A hazai történelem szövegeinek angolra fordítása különösen nagyszámú problémát vet fel. Mindenekelőtt meg kell küzdenünk a magyar és a brit történeti fejlődés különbségeinek kérdésével, a két kultúra fogalomhasználata közötti különbségek áthidalásával. Egy fontos példa jól szemléltetheti a problémát.

Angliában a jobbágyság évszázadokkal előbb szűnt meg, mint Magyarországon, gyakorlatilag már a késői középkorban, az 1381-es, Wat Tyler-féle parasztfelkelés nyomában. Minálunk csak évszázadokkal később, az 1848-as forradalom törvényalkotása tűzte ki a jobbágyfelszabadítást, amit azután az uralkodó 1852-ben szentesített. Még ez a nagy horderejű változás is nyitva hagyott sokféle égető kérdést, és a jobbágyfelszabadítás teljes folyamatára az uralkodó által kibocsátott császári pápens tett pontot. A két ország társadalomfejlődésének rajzát ez a meghatározó különbség nagyban elkülöníti egymástól, s ez az egész fogalomhasználatra kiterjed, mindkét nyelven – ekként az angol *serf* és a magyar *jobbágy* nem pontosan ugyanazt a fogalmat fedik le. Az angol *serf* a feudális Angliában a legalacsonyabb paraszti réteghez soroltakat jelölte, akik személyük védelméért és bizonyos jogokért cserébe tartoztak a földesúr tulajdonában álló földeket megművelni. A *serf* nem volt rabszolga, de röghöz kötötten élt, s a földdel együtt el is lehetett adni. A magyar *jobbágy* a középkor kezdetén a királyt szolgáló előkelőket jelentette, a középkor végére viszont az általa használt föld után járulékokkal, azaz szolgáltatásokkal, illetve termény- és pénzáddal tartozó telkes paraszt lett. A *jobbágy* köteles volt minden terményének, háziállatának kilencedik tizedét a földesúrnak beszolgáltatni (ez volt a kilenced), a tizedik tizedet pedig az egyháznak adni (ez volt a decima vagy dézsma).

Mást jelent a teljes földbirtokvagyon öröklése is a magyar, illetve az angol történelemben. Míg Angliában az elsőszülöttséggel járó vagyoni öröklést már a normann hódítás korától, a 11. század óta elismerték, azaz egyedül az elsőszülött fiú örökölte lényegében a teljes vagyont, Magyarországon a hasonló elveken nyugvó, ún. hitbizományi rendszert viszont csak az 1687. évi IX. tc. vezette be a főrendi családok vagyoni szétesésének megakadályozására. Ehhez fogható különbség van a két ország története között általában is a brit szigetek ezeréves biztonságának, illetve a magyar térségek geopolitikai kiszolgáltatottságának következtében, továbbá a brit birodalmi múlttal szemben Magyarországnak részben az Oszmán, majd teljesen a Habsburg

Birodalomba való betagozódása miatt. Ezek a rendkívüli különbségek megszabják a párhuzamos történelmek egész fogalomkészletét, és gyakran alaposan megnehezítik a két történelem közötti nyelvi átjárhatóságot.

Minden látszólagos, olykor szó szerinti egyezés ellenére a tényleges történeti folyamatok, fordulatok, szereplők, helyzetek a két kultúrában ellentétes módon jelennek meg, és értelmezési keretük, tartományuk is máshol és máshogy határozható meg. Például az arisztokrata címek és birtokok örökösödési rendje teljesen eltér a brit és a magyar (illetve általában a kontinentális) szokásban, gyakorlatban. Nagy-Britanniában csak az elsőszülött fiú öröklí a rangot és – mint láttuk – a birtokot, amely így mindig egyben marad, miközben minálunk az arisztokrácia minden tagja örökölte atyái címét, és a birtokok osztódtak az örökösök között. Ebből adódóan például más egy hercegi vagy grófi cím tényleges tartalma a két hagyományban: az angol főúr elsőszülött fia dúsgazdag arisztokrata, magyar megfelelőjének igen gyakran csak a címe és az ősi földek töredéke jutott. Mindebből fordítási problémák sora adódik, hiszen más vagy más lehet a *gróf*, a *báró*, az *örökség* kifejezések valóságos tartalma angolul, mint magyarul.

De más a kormánytagok, pártvezérek, politikai szereplők háttére, tevékenységi köre, befolyása is itt, mint ott. Nehezen boldogulunk a *kormányzó* szó fordításával, ha Hunyadi Jánosról (1407–1456), Kossuth Lajosról (1802–1894) vagy Horthy Miklósról (1868–1957) szóló szöveget fordítunk, hiszen ennek angliai megfelelője nem volt (talán Oliver Cromwell 1599–1658 rövid életű köztársasági titulusa, országvezetői címe, a *Lord Protector* állítható valamelyest, bizonyos mértékig párhuzamba), s a magyar történelemben is más és más jelentése volt e magas közjogi méltóságnak, ahányszor csak az ország vezető tisztségviselőjét így nevezték. Angliában nem volt *katonai határőrvidék*, nem voltak *különítményesek*, nem volt *őszirózsás forradalom*, *Tanácsköztársaság*, nem voltak *nyilasok*, Magyarországon nem voltak *chartisták* (a brit parlament modernizálását követelő 19. századi mozgalom), nem volt *Fenian* mozgalom (ír függetlenségi törekvések követelői a 19–20. században), s csak hasonlóságok voltak a *Home Rule* (az ír–angol viszony szabályozása) vagy az *act of union* (a skót–angol viszonyt szabályozó törvény), illetve az osztrák–magyar közjogi viszony bonyolult megfelelései és különbségei között.

Filológiai háttér tanulmányok

Ehelyütt csak tallózni tudtam a brit és a magyar fogalomkészlet összevetésének, egymáshoz viszonyításának problémái között, s még kevesebb hely jut az Egyesült Államok történeti fogalomtára és a magyar közötti különbségek felvillantására. Különbségek vannak az amerikai *race*, illetve a magyar *faj* szavak között, annál is inkább, miután ezek a két civilizációban legtöbbszörre más-más etnikai csoportokra utalnak, és mindkettőben számos, gyakran fontos árnyalatokban eltérő jelentése volt és van a kifejezésnek. Fordításuk gondos háttér tanulmányokat igényel. Ugyancsak eltérő ma és a múltban a most hivatalosan *African American*ként leírt és számontartott, fekete bőrű népcsoport megnevezése, amely a *nigger*től a *blacken* és a *coloredon* át számos alkalommal változott, az amerikai társadalomban végbemenő átalakulásokat tükrözve. A *nigger* mára egyenesen szitokszóvá változott az Egyesült Államokban, amelynek használata szigorúan tilos, és például tanárok esetében akár állásvesztéshez is vezethet, illetve még olyan klasszikus (és a négerek felszabadításáért bátran síkra szálló) írókat is elérhet, mint Mark Twain (1835–1910). A *Huckleberry Finn kalandjai* (1885) című regényben a *nigger* szó állítólag 219 alkalommal szerepel, és egy pennsylvaniai középiskolában emiatt le is vették a kötelező olvasmányok listájáról. De a magyar fordító nehezen küzd meg olyan, semlegesebb amerikai történelmi fogalmakkal is, mint a *Roosevelt Corollary* (az USA latin-amerikai befolyásának

Frank Tibor:
Angol–amerikai történeti kifejezések
Argumentum 17 (2021), 696-705
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/35

intézményesítése, Theodore Rooseveltnél 1904. évi kiegészítése a Monroe doktrínához), a *New Deal* (Franklin D. Rooseveltnél társadalmi rekonstrukciós programja), az *Obamacare* (Barack Obama elnök egészségbiztosítási kezdeményezése), a *Black Power* és a *Black Lives Matter* (a feketék politikai, gazdasági, kulturális jogbirtoklásának ideológiája), amelyek előzetes értelmezése nélkül egyszerű fordítás aligha készíthető.

Kis túlzással valóságos filológiai aknamező az ilyesféle szövegek fordítása, s természetesen az fordított esetben is, hiszen a magyar történelem sajátosságait csak magyarázatokkal, jegyzetekkel, körülírásokkal lehetne és kellene közelebb vinni az angol–amerikai olvasóhoz. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a szavak, kifejezések, fogalmak visszaadása egy-egy találó szóval csak bizonyos mértékű filológiai kutatómunka révén és nyomán lehetséges, hiszen a kifejezés szemantikai tartománya megváltozik a másféle nyelvi közegben: szűkülhet, bővíthet, új irányokat vehet, olykor egyszerűen érthetlenné válhat.

Amerikai magyar, vagy ha úgy tetszik, amerikai magyar nyelvi közegben különösen nehéz feladatot adnak az angolul nem értő, s az angol szavakat ’magyarítva’ magukévá tévő kívándorló vagy vendégmunkásként Amerikában dolgozó egykori honfitársaink valaha használatos kifejezései, mint a ’bász’ (*boss* = ’főnök’), a ’bigány’ (*pig iron* = ’nyersvas’), a ’bodi’ (*body* = ’ember’, ’személy’, ’földi’), a ’majna’ (*mine* = ’bánya’), az ’órajt’ (*all right* = ’rendben van’), vagy a későbbi ’trafik’ (*traffic* = ’forgalom’), hogy csak néhányat emeljek ki a szinte szótárnyi nyelvi anyagból, melyet elsőként Nagy Dezső, utóbb Tezla Albert mutatott be.

Szóllósy Klára (1913–1970) fél évszázada, válogatott novellafordításainak élén azt panaszkolta, hogy „Görögül a prózát úgy mondják, hogy *p e z o g r a f i a* – gyalogosirodalom. Elszomorított ez a szó, amikor először találkoztam vele: annyira találó. A prózaíró (következésképp a prózafordító) tehát csak gyalogszerrel baktat, sosem ülhet fel a Pegazus hátára...” Könyvespolcnyi terméssel a háta mögött a nagy magyar műfordító tudta, hogy mire emlékeztet. Hiszen ő még – műfordítói pályája legelején – történeti szakkönyvet is fordított Talleyrandról, Jevgenyij Viktorovics Tarlé (1874–1955) szovjet történész akadémikus művét orosz eredetiből, kitűnően, élvezetes irodalmi alkotásként. Márpedig ha a prózafordító „gyalogszerrel baktat”, a történeti szövegek fordítója viszont valósággal akadályfutó, aki szüntelenül alig ismert vagy éppen rosszul meggyökeresedett szakkifejezésekkel viaskodik, egyikkel a másik után küzdve, nehezített pályán igyekszik előre. Nem „baktat”: araszol. Nagyban megkönnyítené a dolgát, ha léteznének két- vagy többnyelvű szakszótárak, fogalomtárak, melyek feltárnák egy-egy magyar, illetve idegen nyelvű kifejezés pontos értelmét, értelmezési keretét, megfeleltetési lehetőségeit. Ilyet itt-ott már az interneten is találunk, könyv alakban a legközelebb jutottak a célhoz Bart István kitűnő angol-, illetve amerikai–magyar kulturális szótárai. Sokan várják, várjuk a folytatást szellemi örököseitől.

Irodalom

- Abraham, L. A. & Hawtrey, S. C. (1956): *A Parliamentary Dictionary*. London: Butterworth & Co.
- Bart I. (2002): *Angol–magyar kulturális szótár*. 2. bőv. kiadás. Budapest: Corvina.
- Bart I. (2018): *Angol kulturális szótár*. 3. bőv. kiadás. Budapest: Corvina.
- Bart I. (2000): *Amerikai–magyar kulturális szótár*. Budapest: Corvina.
- Birch, A. H. (1964): *Representative and Responsible Government. An Essay on the British Constitution*. London: George Allen and Unwin.

Frank Tibor:
Angol–amerikai történeti kifejezések
Argumentum 17 (2021), 696-705
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/35

- Bromhead, P. (1974): *Britain's Developing Constitution*. London: Allen & Unwin.
- Burg J., Dr. (1938): *Angol főrangok*. Budapest: Gergely R.
- Frank, T. & Magyarics, T. (1994): *Handouts for British History. A Study Guide and Workbook*. 3rd. rev. ed. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Frank, T. & Magyarics, T. (2018): *Handouts for U.S. History. A Study Guide and Workbook*. 3rd. rev. ed. Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Frank, T. (1999): 'Race' and Ethnicity in U. S. Immigration Terminology: The Case of Austria–Hungary. *Filológiai Közöny* 45, 1–2. sz., 13–16.
- Frank, T. (2011): From Republican to Imperial. The Survival and Perception of Antiquity in American Thought. In: Klaniczay, Gábor, Werner, Michael & Gecser, Ottó (eds.): *Multiple Antiquities – Multiple Modernities. Ancient Histories in Nineteenth Century European Cultures*. Frankfurt/Main, New York: Campus Verlag, 479–497.
- Nagy, D. (1978): Az amerikai magyarok folklórja. *Folklór Archivum* 8. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport.
- Price, J. P. (1979): *The English Legal System*. Estover, Plymouth: Macdonald & Evans.
- Pulzer, P. G. J. (2010): *Political Representation and Elections in Britain*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Szóllósy, K. (1967): *Gyalogszerrel a huszadik században. Válogatott novellafordítások*. Budapest: Európa.
- Tarlé, Je. V. (é. n.): *Talleyrand*. Ford. Szóllósy Klára. Budapest: Franklin.
- Tezla, A. (szerk.) (1987): „*Valahol túl, meseországban.*” *Az amerikai magyarok 1895–1920*. Budapest: Európa.
- Walkland, S. A. (1968): *The Legislative Process in Great Britain*. London: Allen & Unwin.

Frank Tibor
ELTE BTK Angol–Amerikai Intézet
Amerikanisztika Doktori Program
franktiborz@gmail.com